

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

חג הפסח, תשע"ה
מספר 1114

בית הספר ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

איסור על הריונות ולידות בגטאות ליטא ובמחנות הכפייה והמוות יחזקאל שרגא ליכטנשטיין

ארבע גזירות גזר פרעה עליהם [...] . אמר להן הא-להים [למצרים]: אני אמרתי לאברהם אביהם שאני מרבה בניו ככוכבים, ודכתיב "כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים", ואתם מתחכמים להן שלא ירבו? נראה איזה דבר עומד, או שלי או שלכם! מיד: "וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ" (שמות רבה, פרשה א, אות יב).

ביום 5 לפברואר 1942, הועלתה בפעם הראשונה לפני ההנהגה היהודית בליטא הפקודה האוסרת על לידת תינוקות יהודים. על פי פקודה זו, נשים יהודיות הרות חייבות להפיל את עובריהן, ומי שתימצא הרה לאחר המועד הנקוב, תומת וגם בני משפחתה ויהודים אחרים יומתו עמה. המשפחה היהודית הטיפוסית התייחסה להיריון וללידה כדבר של שמחה, גאווה ואושר. הכמיהה ליצור חיים חדשים שימשיכו את מסורת המשפחה וידאגו לקיומה היא אבן יסוד בהוויית החיים של כל משפחה בכלל, והמשפחה היהודית בפרט. הצו האוסר על הולדת תינוקות יהודים בגטאות ליטא הפך את ההיריון והלידה מהבטחה של חיים חדשים העתידים להיברא לסכנת מוות לאישה ולמשפחתה ולכל תושבי הגטו. ואלה דברי הרמן קוק ביומנו על פקודה זו בגטו וילנה:¹

היום קרא הגסטאפו לשני נציגים של היודנראט והודיע להם: "החל מהיום נאסר על היהודים להוליד ילדים [...] . הרושם שעשתה אתמול הפקודה בגטו לא ניתנת לתיאור. כולם ציטטו את ספר שמות, שם אסר פרעה מלך מצרים על היהודים לידת זכרים. פרעה של המאה העשרים הוא איום יותר ונורא יותר. לידת יהודים אסורה בהחלט!
פקודה דומה ניתנה ליהודי גטו שאוולי. וזה לשון ד"ר אהרן פיק ברשימותיו מיום 5 בפברואר 1942:²
גזירת הלידות. פרעה לא גזר אלא על הזכרים, והמן של זמננו ביקש לעקור את הכל [...] . אין מילים לתאר את תערובת הרגשות שהתחוללו והתגעשו בלבנו בשמענו את תוכן הפקודה: קצף אין אונים, עלבון מכאיב, כיעור וניבול, שאיפה לנקם, טענות כלפי שמיא [...] . היום שבו נמסרה לנציגינו הגזרה הזאת המשפילה אותנו עד מדרגה של בהמות, צריך להישאר לזיכרון לדור ודור. זה היה היום החמישי לחודש פברואר שנה זו 1942.

ביום 24 למרס 1943, התקיימה בשאוולי ישיבה של היודנראט ומספר רופאים בעניין הצורך למנוע לידות בגטו. פרוטוקול הישיבה, שנרשם על ידי אליעזר ירושלמי בפנקסו,³ נחשב לאחד מן המסמכים החשובים מתקופת השואה ונתפרסם בכמה ספרים. בדברי הרופאים בישיבה, ניתן לזהות שמצפונם מייסרם והם חשים אשמה וחוסר אונים אל מול הדרישה לביצוע הגזרה. הבעיה המוסרית הקשה ביותר שעמדה בפניהם היא: כיצד לנהוג במקרה שנוולד תינוק חי: "ומה יהיה אם בכל זאת ייוולד הילד חי? הנמיתנו?"; "זהו רצח!"; בסופה של הישיבה, הרופאים הגמישו את התנגדותם עקב לחצם של ראשי הנציגות היהודית בגטו, שראו באי קיום הצו למנוע לידות סכנה המרחפת על כל יהודי הגטו.

תחושת אשמה כבדה וחוסר אונים המשיכה ללוות את הרופאים בעת שמנעו בפועל לידת תינוקות, ובעיקר בעת שנדרשו להמית תינוקות חיים, כמו שכותב ד"ר אהרן פיק בדם לבו ברשימותיו מגיא ההרגה:⁴
את הילדים החיים, הבריאים והנורמאליים, שומה עלינו הרופאים להמית (!) בכדי לחלץ את כל הגטו מסכנת כיליון ואבדן. את השליחות המאוסה והנמבזה הזאת אנחנו מוציאים אל הפועל על ידי זריקות של סמים חריפים ומרעילים. הילד שנפל בחלקי לשים קץ לחייו המציא לנו תופעה שאין לה זכר בספרות הרפואה. הילד נשאר בלי כל מזון, בלי טיפת חלב ומים שבעה ימים! וזריקות עשינו לו של מורפין והרואין (אני וד"ר בורשטיין) בשיעור כזה, שבכוחן היה להמית בוגרים אחדים. מה נפלאה החיות! מה גדולה ההתקוממות [ההתנגדות] בפני הסיבות לקטוף פתיל חיי הנולד

* הרב ד"ר יחזקאל שרגא ליכטנשטיין מרצה באוניברסיטת בר-אילן ובמכללת אורות ישראל. המאמר הוא חלק ממאמר גדול העתיד להתפרסם בקרוב.

¹ הרמן קרוק, טאגבוך פון ווילנער געטא, ניו-יורק 1961, עמ' 157.

² ד"ר אהרן פיק, רשימות מגיא ההרגה, זיכרונות כתובים בגטו השולאי (ליטא) בשנות תש"ב, תש"ג, תש"ד, איגוד יוצאי ליטא, תל-אביב תשנ"ח, עמ' 149-150.

³ אליעזר ירושלמי, פנקס שאבלי, יומן מגטו ליטאי (1941-1944), מוסד ביאליק ויד ושם, ירושלים תשי"ח, עמ' 188-190.

⁴ ד"ר אהרן פיק, רשימות מגיא ההרגה, עמ' 200-201.

בימים הראשונים אחרי היולדו! לא האמנתי מעולם שילד שאך ראה אור עולם, יעגן [ייאחז] כל כך בחוזקה אל החיים! ניסיון כזה אל נכון איננו בספרות, כי מי זה ינסה להרעיב ילד שבעה שמונה ימים רצופים, הילד שכב למעצבה בלי מזון ומשקה שבעה ימים. אחרי זריקת מורפין וסקופולמין, זרקו [הזריקו] לו הרואין ביום השביעי, ואז גווע! **כה הכריחו אותנו למלא את תפקידו של 'מלאך המוות', של קטלנים, רוצחים.**

ההתרחשויות בגטו שאולי לא היו יחידות בסוגן, אך ככל הידוע אין אה ורע לתיעוד המפורט שלהן ולכישרון הספרותי של ד"ר אהרן פיק. עומק הזוועה של תיאוריו אלו הוא שמנע כנראה את פרסום יומנו במשך שנים רבות. פקודה האוסרת על לידת תינוקות יהודים ניתנה גם בגטו קובנה, כמו שכתב אברהם תורי, מזכיר ה"אלטסטנארט" בגטו קובנה, ששרד מן השואה ועלה לארץ ישראל. וזה לשונו ביומנו ביום 24 ביולי⁵: 1942 פקודה מאת הס"ד: הריון בגטו אסור. כל הריון חייבים להפסיק. רשות לסיים הריון רק לאישה שהייתה בחודש השמיני, או התשיעי. החל מחודש ספטמבר מוטל איסור מוחלט על לידות. נשים הרות יוצאו להורג. והרב אפרים אשרי, מספר בספר תשובותיו על גרמני שירה באישה מעוברת שעברה ברחוב:⁶ ביום כ' באייר תש"ב פרסמו הגרמנים הארורים ימ"ש צו לאמור: כל אישה יהודית שתימצא מעוברת אחת דתה למות. ובו ביום עברה אישה יהודית מעוברת על יד בית החולים שבגטו, ואחד מהרוצחים הגרמנים הרגיש בה בעברה וירה בה ברוב חמה להמיתה כדין על עברה את פקודתם לבלי לפרות ולרבות. כשכדורו של המרצח פלח את ליבה, צנחה האישה ארצה, ונפשה יצאה בנפלה.

הרב אפרים אשרי, מרבני גטו קובנה, דן בספר שו"ת ממעמקים בעניין הפלת עובר בעקבות שאלה שהובאה לפתחו. וזה לשונו (חלק א, ניו-יורק תשי"ט, סי' כ):

נשאלתי ביום כ"ז מנחם אב תש"ב. אישה שנתעברה בגטו, אם מותר לה לעשות הפלה מלאכותית (אבארט) כדי לבטל את ההריון, שהרי גזרו הטמאים שכל אישה יהודית שתתעבר, יהרגו אותה ואת עובריה, ואם כן יש בזה משום סכנת נפש?

הרב אפרים אשרי כותב בתשובתו שאם ברור ששניהם ימותו, האם והעובר, מותר להמית את העובר כדי להציל את אמו. הרב סבר שיש לראות בהפלת העובר מעשה של הצלת האישה, מפני שיש להעדיף את הריגת העובר על פני הריגת שניהם בידי הגרמנים, כי דמם של שניים סמוק יותר מדמו של אחד. מן הראוי להדגיש שתשובתו של הרב עסקה בעניין הפלת עובר לצורך הצלת אמו מידי הגרמנים, ואין בה התייחסות להריגת עובר לאחר לידתו לצורך הצלת אמו.

במחנות הכפייה והמוות, בניגוד לגטאות, פעלו רופאות יהודיות בלא צוות רפואי תומך, ולכן לא היו חלק מנציגות שתפקידה לשאת באחריות על חיי הקהילה. לפיכך, כל החלטה לעזור לאישה הרה ולטפל בה הייתה ביומתן. הפלת עובר או כל התערבות בהריון במחנה הנשים, היו בגדר סיכון לרופאה, ואף על פי כן היו רופאות שסייעו לנשים הרות בהסתרת היריון או בסיוע להפלת העובר או הריגת התינוק כדי להצילן. רוב ההפלות בוצעו על רצפות הצריפים בלא סיוע מכשירים רפואיים. והיו גם לידות מעטות, והתינוקות שיצאו לאוויר העולם הומתו על ידי האימהות או על ידי אסירות אחרות או שנלקחו על ידי הגרמנים ל"ניסויים רפואיים" שנסתיימו בהריגתם.⁷ במקרים בודדים נמסרו התינוקות לאימוץ.

הרב סיני אדלר, ניצול שואה, דן בספרו "דבר סיני: שאלות בגיא צלמות ובארץ החיים" (ירושלים תש"ס, עמ' יח-כא) במעשה של רות אליעז,⁸ שהרגה את תינוקה באושוויץ כדי שלא תילקח למוות. וזה לשונו:

מספרת אישה אחת, שבבואה לאושוויץ ילדה תינוקת. המעשה קרה במחנה שנקרא "מחנה המשפחות", מקום שבו שהיתי גם אני. לפי התנאים ששררו שם, במצב זה היו הגרמנים רוצחים את האם יחד עם התינוקת שלה. אישה אחרת, שגם היא הייתה אסורה שם ועבדה שם כרופאה בצריף החולים, הביאה ליולדת מזרק עם מורפיום והפצירה בה שתהרוג את התינוקת על ידי הזריקה, ובדרך זאת ישנם סיכויים שהיא בעצמה תישאר בחיים. האם בתחילה סירבה, אולם בסופו של דבר עשתה כן. השאלה היא: האם היה מותר לעשות כן או לא?

בתשובתו הוא אומר שכמה פוסקים סבורים שמותר היה לאם להרוג את התינוקת כדי להציל את עצמה, מפני שבמקרה זה אין מקום לסברה: מה ראית שדמך סמוק יותר? אולי דם זולתך סמוק יותר? מפני שבין כך ובין כך התינוקת הייתה נהרגת.

נראה שיש מקום להביא נימוק נוסף להחיר לאם להרוג את תינוקה מחמת המצוקה המבקש להשמירה. על עובר המסכן את אמו בלידתו, אומר ר' מנחם המאירי ב"בית הבחירה" לסנהדרין עב ע"ב (עמ' 271-272) בשם "חכמי הדורות שלפנינו", שאף על פי שאין הורגים עובר המסכן את אמו בשעת לידתה כדי להצילה, שכן "משמא קא רדפי לה", ואינו בגדר רודף לנרדף עצמו, כלומר האם, מותר להרגו, מפני שאין לשלול ממנה את זכותה היסודית להגנת עצמה מפני הקם עליה להרגה.

מעשי הפסקות ההריון הכפויות, הלידות המוקדמות והמתת התינוקות, הם חוליה מזעזעת ומחרידה בשרשרת רצופה של דילמות מוסריות מתקופת השואה. הרופאים נתקלו בדילמה של אתיקה רפואית, אך הדילמה הנוראה מכל הייתה של האימהות, שכל החלטה שלהן הייתה קשה כשאלה. לנוכח כל אלה, ניתן להצטרף לדברי זעקתו של האדמו"ר מפיאסצנה הי"ד בדרשתו (פרשת חוקת תש"ב):⁹

ובאמת פלא הוא, איך העולם עומד אחר כל כך הרבה צעקות כאלו. בעשרה הרוגי מלכות נאמר שצעקו המלאכים זו תורה וזו שכרה. ענתה בת קול משמיים: "אם אשמע קול אחד, אהפוך את העולם למים". ועתה, ילדים תמימים מלאכים

⁵ אברהם תורי, גטו יום יום, ירושלים-תל אביב 1988, עמ' 100.

⁶ הרב אפרים אשרי, שו"ת ממעמקים, חלק ב, ניו-יורק תש"ס, סימן י, עמ' נג.

⁷ ראו מרגיטה שוואלב, יהודיות מסלובקיה במחנה אושוויץ, ילקוט מורשת, גיליון נג (חשוון תשנ"ג), עמ' 95-99; Gisella Perl, *I was a Doctor in Auschwitz*, 1948, Library of Congress Cataloging in Publication Data, Reprint of the ed. Published by International Universities Press, New York 1987, pp. 80-81

⁸ רות אליעז, רוח חיים, תל-אביב תש"ן, עמ' 139-90.

⁹ ר' קלונימוס קלמיש, האדמו"ר מפיאסצנה, אש קודש: אמרות טהורות משנות השואה ת"ש-תש"א-תש"ב שנאמרו בשבתות וימים טובים בגטו ורשא הדווייה, ירושלים תש"ך, פרשת חקת, עמ' קפו.

טהורים אף גדולים קדושי ישראל, הנהרגים ונשחטים רק בשביל שהם ישראל, שהם יותר גדולים מן המלאכים, ממלאים את כל חלל העולם צעקות אלו, ואין העולם נהפך למים, רק עומד על עומדו כאילו לא נגע לו הדבר חס וחלילה.

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
כתובתנו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>

עורך: הרב ד"ר חיים טלבי
עורך לשוני: ד"ר יחיאל קארה